

*І.М.Майстрок,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри теорії, історії культури
і музикознавства НАКККМ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ РОЗУМІННЯ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ

Необхідність подальшої розробки проблем соціології потребує переосмислення традиційної методології пізнання, її природи, статусу, понятійного апарата і можливості модифікації. Реалізація нових змін в сучасному соціологічному і науковому контексті можлива за умови застосування нових ідей, уявлень, понять, сучасних інтерпретацій і трактувань пізнавальної діяльності і знання. Здійснити ці процеси можливо зі спрямуванням дослідницького інтересу, зверненням останнього до проблеми епістемологічної природи соціології.

Епістемологічна природа соціології – характеристика її когнітивної здатності, що залежить від застосовуваних методологій, дослідницько-пізнавальних технологій, конкретних методів і процедур поняттєвого апарата. Скажімо, та ж таки соціологія Маркса, що сповідувала методологію і пізнавальні технології діалектичного матеріалізму, не збігалася за своєю гносеологічною природою із позитивістською соціологією, хоча мала точки дотику з нею. У неї є не лише свій головний метод, але й поняттєво-категоріальний арсенал. А якщо ж розглядати гносеологічну природу, наприклад, соціології функціоналістського формату, постає потреба в опорній методології взаємовідношень цілого (системи) та його елементів (частин), тобто, зрештою, в методології соціального порядку. Звідси впливає фундаментальна роль основної категорії для соціології цього типу – «соціальний порядок». А якщо звернути увагу на феноменологічну версію соціології, то вочевидно постає суб'єктивність її методології, тож висновок напрашується сам по собі: за своєю епістемологічною природою ця соціологія настільки унікальна, що є порівняльною з іншими соціологіями. Одне слово, епістемологічна природа соціології як науки відмінна, і це означає, що ані

способи здобуття соціологічного знання, ані саме знання не можна розглядати в єдиному ключі, в контексті тієї самої соціології [1, 217].

У пізнавальному процесі існують компоненти різного типу. Тож необхідним вважаємо розроблення на загальносоціологічному рівні певних способів здійснення таких фундаментальних процедур, як розуміння, інтерпретація [2, 59], відображення, конструювання, котрі значною мірою визначають становлення соціологічної епістемології. Наш дослідницький інтерес у даній праці стосуватиметься деяких епістемологічних особливостей принципу розуміння в соціологічному пізнанні.

У соціологічному пізнанні термін «принцип» (з лат. *Principium* – основа, початок) варто тлумачити як елемент теоретичної реальності, який відіграє особливу методологічну та інструментальну роль. Це – аксіоматично сформований постулат, висновок, який не потрібно доводити, проте слід неодмінно дотримуватися його в процесі. Принципи не придумані людьми довільно, а виведені на основі адекватного відображення природи, суспільства, мислення. Вони є вихідним положенням певного вчення, теорії.

У соціології, як і в будь-якій іншій науці, пізнавальний процес ґрунтується на численних принципах, через які проглядається і контролюється технологія його здійснення. Ці принципи відображають досвід історії людського пізнання, всієї дослідницької практики.

Принципи – це узагальнені теоретичні положення, висновки, постулати, якими дослідник керується у пізнанні, бо в них містяться певні методологічні вимоги до суб'єкта пізнання. Будь-який принцип, будь-яка форма пізнавального процесу, спрямовані на практику пізнання, виступають вже як його, пізнання, методи.

Принцип розуміння, як складова принципу відображення, конкретизує й уточнює аспекти останнього. Відображення і розуміння являють собою дві сторони одного процесу, які своєю чергою взаємозалежні і, по суті, єдині [3, 170].

У соціології процес пізнання відбувається так, що розуміння латентного об'єкта передує його вивченню. Перш ніж вивчати економічну культуру, треба заздалегідь знати і розуміти, що це таке. Результати проведеного дослідження [5] показали, що економічна культура молоді є особливим, прихованим, неявним латентним об'єктом і вимагає застосування ще й іншого дослідницького підходу, ґрунтованого на засадах соціальної гносеології, яка з допомогою інтерпретативних технологій спроможна конструювати і конститу-

ювати латентний об'єкт як елемент соціальної реальності. Все це підказує людський досвід, освоївши який у процесі своєї соціалізації, соціолог одразу підключає через здоровий глузд до пізнання, тематизуючи дослідницьку проблему. Отже, принцип розуміння домінує у пізнанні латентного об'єкта [4, 50-52]. Відтак ми можемо говорити про два види розуміння – попередній (до початку дослідження) і розуміння «після» (на основі інтерпретації здобутих у дослідженні даних). Це – відносно різні типи осмислення об'єкта, що свідчать про роздвоєння змісту принципу розуміння. Але цей принцип подвійний і в іншому плані – з погляду залучених засобів розуміння.

Соціологія запозичила і частково виробила дві системи засобів розуміння: систему понять і метафор та систему цінностей. Звідси випливає: соціологічно зрозуміти щось – означає осмислити його або в системі понять і метафор соціології або в системі цінностей і оцінювань, що фіксують той чи інший тип соціальних відносин і поведінки. Щодо осмислення на основі метафор, то воно багатозначне, і соціолог має редукувати його до однозначності, відшукуючи в смисловому змісті метафори поняттєве значення й у такий спосіб адаптуючи метафору до потреб соціологічного пізнання. Зауважимо, що це робиться в соціології не завжди. Згадаймо, що концепт П.Бурдьє про нематеріальний капітал (культурний, символічний тощо) дотепер осмислюється й інтерпретується в соціології не так на поняттєвому рівні, як на метафоричному. Чимало дослідників на цю обставину не звертає уваги, хоча точний соціологічний зміст концепту П. Бурдьє не встановлено і не розроблено поняття для фіксування його. Звідси випливає, що відсутня спеціальна соціологічна поняттєва мова для кодування і вираження концепту, а також немає ключа для його прочитування [3, 171].

Розуміння в системі понять має бути як аналітичним (таким, що розчленовує об'єкт на дрібні деталі), так і синтетичним, таким, що узагальнює його через створення поняття, концепції, теорії, вчення про нього. Особливість вимоги принципу розуміння полягає в тому, що в усіх випадках ця вимога має лишатися незмінною – не припускатися хибного осмислення, перевіряти розуміння на предмет відповідності реаліям.

На певному етапі становлення соціологічної науки вчені зрозуміли, що тільки фіксувати, зображати соціальну реальність, навіть, як їм здавалося, об'єктивно, замало, що належить ще й оцінювати та розуміти її. Понад те, без розуміння соціальну реальність не може

нас пізнати, познавані тільки її зовнішні вияви. На цій підставі виникла так звана «розуміюча соціологія». З принципом розуміння пов'язана соціологічна спадщина М.Вебера («Об'єктивність соціально-наукового і соціально-політичного пізнання»). Від часів її появи вважають, що розуміння в системі понять являє собою наукове тлумачення фактів, яке забезпечує соціологічному знанню властивості об'єктивності.

Розуміння латентного об'єкта в контекстах цінностей та оцінок теж зрештою підпорядковане вимогам перевіряння на істинність, але з урахуванням того, що дослідник має спочатку розібратися в питанні про характер цінностей (істинні чи хибні), продумати способи забезпечення однозначності оцінювань (думок) стосовно цього виду цінностей, і нарешті, взяти до уваги ідеологічний доважок, що неминуче виникає під час оцінювання, оскільки в дію вступає той чи інший ідеал. Крім того, ціннісне розуміння потребує врахування масштабності проблеми, крізь призму якої вивчається об'єкт, адже від цього залежить визначення можливостей однозначності суджень, співвідношення в їх змісті наукових і ненаукових уявлень.

Принцип розуміння утверджує правочинність співіснування в соціології поняттєвого і ціннісно-оцінного способів осмислення реалій і в зв'язку з цим – відповідно двох типів пізнання, епістемологічно по-різному зорієнтованих: одне на істину, інше – на цінність (ідею, ідеал, інтерес). Оцінне пізнання в соціології традиційно не належить до розряду наукових; воно, як правило, перебуває поза межами емпіричних досліджень. Проблема науковості щодо соціології остаточно не розв'язано, тим паче на базі позитивістської версії пізнання в цій науці. Науковість у соціології, якщо можна так сказати, є особливо умовною, специфічно приблизною, до того ж диференційно співвіднесеною з різними її моделями (позитивістською, феноменологічною, постструктуралістською та ін.), і це слід ретельно досліджувати.

Варто відзначити ще одну особливість реалізації принципу розуміння в соціології – постмодерністську та постструктуралістську його спрямованість на подолання вже згаданого суб'єкт-об'єктного дуалізму в пізнанні, а на цьому ґрунті – дуалізму суб'єктивного й об'єктивного світів. Зауважимо, що пізнавальний процес в соціології ґрунтується і вибудовується на основі дуалістичного суб'єкт-об'єктного відношення, яке визначає загалом її епістемологічну природу. Цей дуалізм взаємодії суб'єкта та об'єкта пізнання

реалізується в цілому як відображення соціальної реальності понятійно –термінологічним арсеналом соціології. Він, дуалізм, пронизує всю будову цієї галузі науки як епістемологічної системи, навіть ті її постмодерністські, постструктуралістські версії, розробники яких ставлять за мету подолання суб'єкт-об'єктного дуалізму в соціологічному пізнанні.

Така мета базується на визнанні тієї тези, що соціум має здатність до рефлексії, є рефлексивним, тому суб'єкт пізнання як одиниця такого соціуму є водночас і рефлексивним об'єктом, унаслідок чого його бачать то таким, що «зникає» в об'єкті, то рефлексивною функцією останнього. Таке бачення суб'єкта і об'єкта пізнання в одній особі плутає класичну і неklasичну епістемологію. Адже в такому разі відбувається блокування пізнавального процесу (суб'єкт не може відрізнити себе від об'єкта) і мову слід вести про принципову зміну цілей пізнання, коли від ученого вимагають замість здобуття знань лише створення певних інтелектуальних конструкцій, що виражають результат його думки. Така тотожність суб'єкт-об'єктна як погляд на соціальний світ, який відмовився від колишніх стереотипів пізнання, ставить в скрутне становище здоровий глузд, відкриває в соціології шлях до штучних мов і обмежує застосування повсякденної мови. Відбувається плутанина понять і термінів, що накладаються одне на одне, а саме: суб'єкт – об'єктне, соціальне – соціологічне, поняттєве – метафоричне тощо. Застосовані для фіксування такого роду «накладок» слова і терміни постають як мовні надлишки, надмірні тавтології або як абсурдні поєднання на кшталт «соціологія соціології», «структуровані структури» тощо [3].

Продуктування штучної мови в соціології призведе до виведення останньої зі сфери впливу і контролю здорового глузду. Вона стане не зрозумілою для суспільства, яке використовує соціологічне знання і реферує його.

Чимало суперечок і дискусій виникають через те, що люди, нібито використовуючи одні і ті самі слова, вкладають у них різний зміст. Подібні ситуації призводять до ситуації непорозуміння особливо у пізнанні соціальної реальності. Мова це засіб комунікації, передання знань від одного покоління до іншого. Водночас процес спілкування – є не лише обміном інформацією саме тому, дослідник має враховувати й індивідуальний досвід учасників процесу.

Ще одна проблема супроводжує розуміння через суб'єкт-об'єктну тотожність – проблема гармонізації наукового інтелекту соціології

та посилення ролі здорового глузду за умов нової пізнавальної ситуації. Критерієм, мірилом продукування соціологічних знань може виступати лише здоровий глузд, в основі якого лежить практика життя і науки [3]. Він відображає соціальний і гносеологічний досвід людства.

Завершуючи стислий розгляд принципу розуміння, що потребує ретельного теоретико-методологічного розроблення, варто підкреслити, що принцип розуміння стає домінантним у пізнанні патентного об'єкта. Цей принцип стверджує, що в соціології припускається різноваріантність одних і тих самих соціальних явищ і процесів, усвідомлення їх з різних позицій і опис різними поняттєвими мовами. Але це все можливо за умови, що таке герменевтичне розмаїття має, назагал, відповідати вимогам здорового глузду. Необхідно також враховувати методологічні вимоги принципу розуміння у поєднанні з іншими принципами соціологічного пізнання, особливо відображення та конструювання. Завдяки цьому можуть забезпечуватися вся повнота та різноманітність соціологічного пізнавального процесу, його результативність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Тарасенко В.І.* Соціологія на шляху до нової якості – інтелектуального глобалізму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – №4. – С.215-222.
2. *Микешина Л.А.* Философия познания. Полевические главы. – М.: Прогрес – Традиция, 2002. – 624 с.
3. *Тарасенко В.І., Майструк І.* Соціологічна епістемологія: проблеми і можливості // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – №4. – С.162-176.
4. *Майструк І.М.* Молодіжна економічна культура як латентний об'єкт соціологічної рефлексії // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012.– №16. – 213 с.
5. *Майструк І.М.* Економічна культура молоді за умов становлення ринкових відносин в Україні : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / І.М.Майструк. – К., 2009. – 20 с.

Майстрок І.М. Особливості принципу розуміння в соціологічному пізнанні.

Статтю присвячено розгляду принципу розуміння в соціологічному пізнанні. Показано, що даний принцип є складовим принципу відображення, який конкретизує і уточнює певні аспекти його змісту вимогою розуміти те, що відображається в соціологічному пізнанні. Саме відображення і розуміння є продовженням одного процесу пізнання. Вони взаємозалежні та єдині. Автор намагається проаналізувати особливості реалізації в соціології принципу розуміння.

Ключові слова: епістемологічна природа соціології, принцип, принцип розуміння.

Майстрок І.Н. Особенности принципа понимания в социологическом познании.

Статья посвящена рассмотрению принципа понимания в социологическом познании. Показано, что данный принцип является составляющим принципа отображения, который конкретизирует и уточняет определенные аспекты его содержания требованием понимать, что именно отображается в социологическом познании. Отображение и понимание – это продолжение одного процесса познания. Они взаимозависимы и единственны. Автор пытается проанализировать особенности реализации в социологии принципа понимания.

Ключевые слова: эпистемологическая природа социологии, принцип, принцип понимания.

Maystruk I.N. Features of the principle of understanding of sociological knowledge.

An author tries to analyse the features of realization in sociology of principle of understanding. Attention speaks to the necessity of study in sociology of own cognitive process. This principle plays to gravimetric role in the process of cognition in sociology. He is the component element of principle of reflection. A reflection and understanding is continuation of one process of cognition. Actually, a reflection and understanding is two sides of one process, which are interdependent and in essence, unique. Actually, a reflection and understanding is two sides of one process, which are interdependent and in essence, unique. Before to study social reality, it is necessary in advance to know and understand that it such. Declared attempt of analysis of principle of understanding, which determines becoming of sociological epistemologii to a great extent. There are components of different kind in a cognitive process, from here seen a necessity at zagal'nosociologichnomu level of development of certain methods of conduct of such fundamental procedures as understanding, interpretations, reflections, constructing which determine development of sociological epistemologii.

Key words: epistemology nature of sociology, principle, principle of understanding.